

Ümit Kurt: 1915 ve Türkiye'nin “Hakikat Rejimi”

Posted on 04/05/2013

Geçtiğimiz haftalarda Meclis'te yaşanan ve Türkiye siyasi tarihi açısından oldukça önemli olan bir tartışmada, Yusuf Halaçoğlu, Sırrı Sakık'a hitaben daha doğrusu Ermenilerin 1915'teki kitlesel katliamında Kürtlerin parmağı olduğuna işaret ederek, “Ermenileri kim katletti?” diye sormuştu. Hakikaten Ermenileri kim katletti? İttihat ve Terakki hükümetinin hiyerarşi içinde emir alan silahlı birlikleri mi, yoksa birileri tarafından organize edilen “sıradan” insanlar mı? Tabii bu ilginç bir tartışma konusu idi. Tartışmayı daha ilginç ve manidar kılan bugüne kadar Ermeni Kıtali'ne ilişkin neredeyse kullandığı bütün Osmanlı belgelerini tahrif eden Halaçoğlu'nun sorusu. Sorduğu sorunun cevabını en iyi kendisi biliyor ki çekinmeden, pervasızca sorabiliyor.

Evet, Ermenilerin katlinde Müslüman Kürtlerin rolü olmuştur. Zaten bunu Osman Baydemir de Altan Tan da cesurca çıkıp ifade ettiler muhtelif ortamlarda ve zamanlarda. Ancak katliamların failliğini sadece Kürtlere ihale etmek, bu kitlesel kıyım da yer alan Türkleri, Müslüman Balkan muhacirlerini, İttihat ve Terakki Merkez Komitesine bağlı Teşkilat-ı Mahsusa birliklerini/çetelerini—ben bunları ölüm timleri olarak isimlendiriyorum—yerel ölçekte görev yapan jandarma ve emniyet zabitlerini/memurlarını, yerel eşrafı ve elitleri; Enver Paşa'ya bağlı ordu birliklerinin bir kısmını ve Suriye çöllerinde tehciye maruz kalmış Ermenilere saldıran, onları soyan ve katleden Arab Beduin aşiretlerini görmezden gelmemize neden olur ki bu en hafif deyişle tarihi çarpıtmaktır. Ki, Halaçoğlu bu alanda bir hayli “başarılı”dır.

Gerekçesi ve nedenleri ne olursa olsun İttihat ve Terakki hükümeti ve merkez komitesi Anadolu'da yaşayan Osmanlı yurttaşı Ermenilere karşı bir imha politikası izlemiştir. Ve

İT'nin Merkez Komitesi imha sürecini bizzat yönetmiştir. Hiçbir kitlesel katliam toplumsal destek ve rıza mekanizmaları olmaksızın gerçekleşemez. Dolayısıyla, Ermenilerin imhasında da bu böyledir ve sıradan insanlar da yukarıda tek tek saydığımız unsurlar da burada aktif rol oynamış faillerdir. Burada bir not düşmek gerekir: Ermenilerin imhası sürecinde İT hükümetinden ziyade İT Merkez Komitesi ön plandadır. Yine Osmanlı ordusuna bağlı düzenli birliklerden ziyade Merkez Komite'nin asli unsurları olan Bahattin Şakir ve Dr. Nazım'ın idare ettiği silahlı ve düzensiz birlikler ve çeteler büyük ölçüde katliamları gerçekleştirmişlerdir.

1915 veya benzeri büyük katliamlar için "emri veren" veya "kötülüğü organize eden" ideolojiyi tek suçlu ilan etmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bir toplumsal grubun topyekun imhasına yönelik emir veren, karar alan veya böyle kötücül eylemi organize eden failerin belirli ideolojik motivasyonlar ve angajmanlar olmadan bu tür eylemleri kuvveden fiile çıkarmaları son derece güçtür. Dolayısıyla Ermenilerin maddi ve manevi temellerinin ortadan kaldırılması sürecinde tabiki bir ideolojik arkaplan mevcuttur. Ancak yine altını çizmemiz gerekir ki ideoloji tek başına bütün tarihsel süreci ve iklimi anlamakta ve açıklamakta önemli ancak sınırlı bir potansiyele sahiptir. Politik, sosyal, kültürel, ekonomik vs. gibi bir dizi faktör bu süreçte rol oynamış ve bu faktörlerden bazıları belirli momentlerde daha ön plana çıkmış ve Kırım'ı doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla, bütüncül bir tarihsel perspektif her zaman daha sağlıklı ve rasyonel olanıdır. İdeoloji ve bu ideolojiyi içselleştirmiş, bunun sağladığı dürtülerle hareket etmiş aktörlerin eylemleri büyük katliamlarda her zaman önemli rol oynamıştır. Örneğin, Holocaust'da anti-semitizm merkezli Yahudi nefreti Yahudilerin imhasında dikkate alınması elzem olan son derece önemli bir faktördür ancak tek başına Holocaust'u açıklamaya muktedir değildir. Bu, Ermeni Soykırımını özelinde de böyledir.

Bu noktada kullandığımız tarih metodolojisi ciddi önemi haizdir. 1915'i çalışırken meseleye sadece bu tarihsel momenti kerteriz noktası olarak ele alan bir tarih metodolojisi 1915'i meydana getiren olaylar zincirini; bunların tarihsel bağlamını ve bu olayın vuku bulduğu

dönemin siyasal ve sosyal iklimini, aktörlerin zihniyet yapılarını anlamak ve açıklamak bakımından yetersizlikle malumdur. Burada daha geniş bir tarihsel perspektife ve üst bakışa ihtiyaç vardır. Son tahlilde 1915 Ermeni Tehciri ve Kıtali çok uluslu bir imparatorluğun son demlerini yaşadığı ve çöküş noktasına geldiği bir tarihsel zaman diliminde vuku bulmuştur. Bu bağlamda meseleyi Osmanlı imparatorluğunun çöküş döneminde imparatorluğun gayrimüslim unsurları olan Hıristiyanlara ve özelde Ermenilere yönelik İttihatçı bir düşünsel sistematikte hareketen bir siyasal kadro tarafından uygulanan radikal ve sert politikaların anlaşılması çerçevesinde ele almak daha sağlıklı ve nüanslı bir tarihsel yaklaşımdır. Dolayısıyla hem imparatorluğu yıkıma götüren bir süreci ve bu süreçte rol alan siyasi aktörleri ve kadroları; bu kadroları harekete geçiren zihniyeti ve tarihsel iklimi de ele alarak Ermeni Kırımı'nı bütün farklı boyutlarıyla tartışmak gerekmektedir. Bunun Ermenilerin başına gelen felaketi hiçbir bir biçimde azımsamak ya da önemine hanel getirmek anlamına gelmediğini ayrıca söylememize gerek yoktur.

İttihat ve Terakki hükümetinin ve özellikle Balkan Savaşları sonrası, İmparatorluğun Avrupa'daki topraklarından sürülen "öfkeli" Müslüman nüfusun Hıristiyanlık karşıtı nefretinin ve öfkesinin, 1915 Ermeni Soykırımı kararının alınmasında merkezi bir rol oynadığı iddia edilir. Pek tabii geçen "öfkeli", ve "intikam hırsıyla dolu" Müslüman nüfusun Hıristiyanlara dönük grotesk nefreti ve bu nefretin "boşalma" ve "kendini rahatlama" hedefi olarak kendine Ermenileri seçmesi tesadüf değildir. Ancak yine de, Balkan Savaşlarından sonra Müslüman muhacirlerin başına gelen katliyen azımsanmaması ve şiddetle üzerinde durulması gereken felaketler; yerinden, yurdundan edilmişlik ve hezimet duygusu tek başına 1915'i açıklamakta yeterli bir unsur değildir. Tabii, bu nefret bilhassa İttihatçı siyasi elitlerin işlerini kolaylaştırmış ve bu anlamda fail bulmakta zorluk çekmemişlerdir. Fakat, meselenin boyutları daha karmaşıktır. İmha sürecine götüren kararlar zinciri ve silsilesini etkileyen başka faktörler de vardır.

Dolayısıyla, yukarıda, Balkanlardan kitleler halinde sürülen muhacirlerin Hıristiyanlara yönelik duyduğu/biriktirdiği "öfke", "nefret", "ezilmişlik" ve "hınç/intikam" ekseninde

açıklamaya çalıştığımız gibi bunlar Ermeni Kırımı gibi toplumsal payandaları olan kitlesel katliamları izah etmekte tabiki göz önünde bulundurulması gereken kavramlardır. Bilhassa ideolojik arkaplanı besleyen ve siyasi elitlerin sömüreceği geniş bir duygu skalası sağlayan faktörlerdir. Ancak yine de tek başına bu tür toplumsal patlamaları açıklamakta yetersizdir. Yeterlidir dersek gerçekten essentialist bir yaklaşıma saplanırız ki bu da bizi tarihsel olarak doğru bir mecraya götürmez.

Bunun yanında gerek Talat Paşa'nın gerekse de İT Merkez Komitesi'nden Bahattin Şakir'in ve Dr. Nazım'ın Ermenileri tehcir etme ve öldürme emirlerine uymayan, bunlara itaat etmeyen, yapılanlara ortak olmayacağını ifade eden devlet görevlileri olmuştur. Ancak bu devlet görevlileri hiçbir biçimde kendilerine böyle bir hak verildiği için bu karşı koymayı sergilememişlerdir. Bu gibi kişiler tamamiyle kendi inisiyatifleri ve tercihleriyle bu şekilde hareket etmişlerdir. Tam tersi bu şekilde hareket eden devlet görevlileri merkezin imha emirlerine itaat etmedikleri için öldürülmüşlerdir. Az sayıda da olsa bazı Osmanlı Bürokratları İttihatçıların hışmına uğramayı göze almış, 27 Mayıs 1915'te çıkartılan Tehcir Kanunu'na direnmiştir. Konya Valisi Celal Bey, Ankara Valisi Hasan Mazhar Bey, Kastamonu Valisi Reşit Paşa, Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi Bey burada aklıma gelen bazı Osmanlı bürokratları. Bunların hikayelerini biliyoruz aslında. Bunları sır değildir.

Örneğin eski Halep valisi olan ve 1915'te Konya valiliği görevini ifa eden Celal Bey, Batı Anadolu'dan sürgün edilen Ermenilerin Suriye çöllerine gönderilmesi emrine itaat etmemiş ve Ekim 1915'te görevinden alınmıştır. Ankara Valisi Hasan Mazhar Bey, kendisine bildirilen emre şiddetle karşı çıkmıştır. "Ben valiyim, eşkıya değilim. Bu işi yapamam. Bir başkası gelir benim koltuğuma oturur, o yapar" demiştir. O yüzden 1915 Ağustos'unda görevinden alındı ve memuriyetten atılmıştır. Kastamonu Valisi Reşit Paşa'nın sonu da Hasan Mazhar Bey'den farklı olmadı. Tehcire şiddetle karşıdır. O yüzden hemen hemen Hasan Mazhar Bey'le aynı tarihlerde görevden alınmıştır. Bunlar arasında en trajik hikaye ise Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi Bey'in başına gelenlerdir. Nesimi Bey'in talihsizliği görev yerinin Diyarbakır oluşuyla fazlaca ilgilidir. Mart 1915'te Diyarbakır valiliğine getirilen ve oradaki aşiretlerin ve kendi

kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin yardımıyla Ermenileri katleden Dr. Mehmed Reşid Bey (Şahingiray)'ın emriyle öldürülmüştür.

Devlet emriyle gerçekleştirilen sürgünün yanı sıra, hırsızlıklar, yağmalar, çocuk ve kadınların kaçırılması, tecavüzler, işkenceler ve tabii ki cinayetler de bu süreçte gerçekleştirilmiştir. Peki bir insan nasıl aslında iyi geçindiği komşusunu öldürüp, “kapısına dahi el koymak” duruma gelmiştir? Burada daha önce birbirleriyle göreceli olarak uyumlu bir biçimde yaşayan iki topluluktan biri zaman içerisinde diğerine akıl almaz şeyler yapmıştır. Yalnız bu “birbiriyle iyi geçinmek”ten neyin kastedildiğinin veya ne anlatılmak istendiğinin iyi anlaşılması gerekir. İki grup eğer birbiriyle eşit haklar manzumesi çerçevesinde yaşıyorsa burada katliam, cinayet vs. gibi korkunç olayların olması pek beklenmez. Ancak bir grup diğerine hoşgörü ile yaklaşıp o şekilde kabul ediyorsa; ya da bir grup diğerini ona “katlanmak” zorunda kaldığı için tanıyor ve kabul ediyorsa burada bilhassa siyasi ve ekonomik krizlerin tavan yaptığı dönemlerde toplumsal patlamaların, gruplar arasındaki hoşnutsuzlukların, kıskançlıkların ve nefretin belirmesi kuvvetle muhtemeldir. Evet doğrudur, Ermeniler tabii ki o dönemde Anadolu'nun birçok yerinde Müslümanlarla bir arada uyumlu bir şekilde yaşadılar, çok iyi komşuluk ilişkileri kurdular ancak bu hiçbir zaman iki unsurun eşitliği üzerinden yükselmemiştir. Ermeniler asli unsur olmadıklarını biliyorlardı. Hakim-i millet Türklerdi ve ancak onların istediği biçimde ve çerçevede Ermenilerle ilişki kuruyorlardı. Dolayısıyla buradaki asimetri her zaman baki idi ve bu asimetri üzerinden bir sosyal sözleşme vardı. Ancak politik ve ekonomik krizler, Osmanlı'nın toprak kayıpları, Ermenilerin reform talepleri vs. gibi etmenler bu şartlı “uyumu” ve “komşuluk”u zedeledi.

Bunun yanında, “Ekonomik açıdan eşitsizlik” faktörü de Ermenilere dönük şiddeti ve nefreti daha “anlaşılır” kılmaktadır. Bunu bütün bir Ermeni varlığının talan edilmesi ve Emval-i Metruke Kanunları gibi kılı kırk yararak hazırlanan hukuki mevzuatla Ermenilerin neredeyse bütün mal varlığına el konulması ile daha rahat görebiliriz. Milli bir burjuva yaratılması ve bu bağlamda ekonominin Türkleştirilmesi meselesi aslına Ermenilerin varlık durumundan

yokluk statüsüne indirgenmesiyle gerçekleşmiştir. Bu minvalde, “ekonomik açıdan eşitsizlik”, esas itibariyle Ermenilerin maddi temellerinin ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların kristalize edilmesi bakımından üzerinde durulması gereken bir söylemdir. Bu açıdan bu tez aslında bize failleri harekete geçiren motivasyonların anlaşılması bakımından dikkate değer doneler sunar. Cumhuriyet rejimine de tevarüs eden bütün bir Emval-i Metruke Kanunları bunun en açık karinesidir.

Peki, 1915’te tam olarak neler yaşandığı tam olarak ne kadar biliyoruz? Maktüllerin, faillerin, itiraz edenlerin veya sessizce izleyenlerin hikayelerine dair neler anlatabiliriz? Öncelikle burada Türk toplumu adına ikiyüzlü bir tavrın hakim olduğunu söyleyebiliriz. Buna bu toplumu temsil eden aydınlar da dahil. Tabi burada bu meseleyle ahlaki ve vicdani bir biçimde yüzleşen az sayıdaki aydını tenzih etmek elzem. İkiyüzlülüğün kastımız: insanların kendi aralarında ve özel konuşmalarında Ermenilere yapılanlara dair dedelerinden, ninelerinden dinledikleri hikayeleri bilmelerine ve bu anlamda bunun bir toplumu topyekun ortadan kaldırma olduğunu idrak etmelerine karşın; bunu kamusal alanda kimsenin kolay kolay ifşa edemediğini görüyoruz. Bu tavır da böyle bir insanlık suçuna ortak olmak ve bu soykırımın üstünü örtmektir.

“Ben o zamanda yaşamıyordum, neden ben içinde olmadığım, dahilimin olmadığı bir suçtan dolayı sorumlu tutuluyorum ve özür dilemem bekleniyor” tavrı sorunlu ve tarihle yüzleşmekten imtina eden bir yaklaşımdır. Zira, bu suçu işleyen failler, imha kararı alan siyasi aktörler ve kadro bunu “Türk toplumu ve Türk devletinin bekası” adına yaptıklarını iddia etmektedirler. Adeta ‘Türk’ün varlığını, ‘Ermeni’nin yokluğu ile koşullandırmaktadırlar. Bu tavır, Ermenileri her daim kurban psikolojisi altında tutmaktadır. 1915’e yönelik bu tarz yaklaşımlar, bununla yüzleşmeme ve inkar Ermeniler için 1915’in tekrar yaşanabileceği ihtimalini ne yazık ki her daim canlı ve zinde tutmaktadır. Kestirmeden ifade etmek gerekirse: Türk de Ermeni de aslında kurbandır. Birisi tarihiyle hesaplaşma ve yüzleşme cesaretini gösteremediğinden, bunun nasıl yapılacağını; nasıl özür dileneceğini bilmediğinden ve bu total ideoloji yüklü eğitim sisteminin yarattığı

doktrinizasyondan dolayı bütün zihni tarumar olduğundan müthiş bir sıkışmışlık içindedir. Diğeri ise bu tavır karşısında her an başına aynı felaketi geleceği endişesiyle dedesinin, ninesinin sahip olduğu kurban psikolojisini hala taşımaktadır.

Peki böyle bir “toplumsal suç”la nasıl yüzleşilebilir? Bunun bir hayli zor olduğunu aşıkardır. Zira o dönemde imha kararını almış iktidarın ve devleti yöneten zihniyetin değirmenine su taşımış ve bundan da nemalanmış olan bu yerel elitlerin/eşrafın bununla yüzleşmesi demek zenginliklerinin kaynağının da imha edilen bu topluluğun/halkın malları ve mülkleri olduğunu itiraf etmek anlamına gelecektir. Gözden kaçırılan bir nokta daha vardır ki o da şudur: Milli Mücadele yıllarında Kemalist güçlere destek vermektten önceleri kaçınan Anadolu’daki birçok yerel eşraf ne zaman ki Ermenilerin müttefik güçlerle geri dönüp mallarını ve mülklerini tekrar alacağını duymuş; işte tam o vakit Kemalist güçlere katılmış ve bu harekete önemli ölçüde maddi ve lojistik kaynak sağlamıştır. Cumhuriyetle birlikte iyice palazlanan ve 70’lerde artık kent burjuvazisine evrilen Anadolu’daki bu yerel elitlerin zenginliklerinin kaynağı, Ermenilerin geride bırakmak zorunda oldukları mallar ve mülklerde gizlidir. Eğer, Tapu ve Kadastro arşivleri açılırsa kimin malı nasıl el değiştirmiştir hepsi gün yüzüne çıkacaktır.

1915’i dair objektif, tarafsız ve tarihsel bir tartışma yürütmek istiyorsak işe öncelikle Türkiye’de okullarda okutulan tarih ders kitaplarını toplatmak ve tarihimizi yeniden nasıl yaşandıysa öyle yazmak durumundayız. Bütün bir ülke, kamuoyuyla, medyasıyla, Tarih Kurumu ve Yüksek Öğrenim Kurumu’yla, merkezî Osmanlı Arşivleriyle, üniversiteleriyle, Genelkurmay’ı, Harp Tarihi Dairesi ve MEB’siyle, Talim Terbiye’siyle, dolayısıyla tarih müfredatı ve öğretmenleriyle, dolayısıyla o öğretmenleri yetiştiren Eğitim Fakülteleriyle birlikte bu “yalan rejiminin ürettiği hikmeti kendinden menkul hakikatlerden” arındırılmalıdır.

Kaynak: birikimdergisi.com

